

Neuwirth Annamária

A magyar tánckincs történeti rétegei

Készült Martin György *Magyar tánc típusok és táncdialektusok*
és *Magyar néptánc hagyományok* c. könyvei felhasználásával

Tartalom

I.	Régi táncréteg táncai:.....	2
1.	Lánc- és körtáncok:.....	2
	Leánykarikázók:	2
2.	Fegyvertáncok vagy eszközös pásztortáncok.....	4
3.	Ugrós – legényes	6
	Ugrós táncok.....	6
	Erdélyi legényes táncok.....	7
4.	Régi páros táncok.....	9
II.	Új stílusú tánc típus rétegei:.....	10
1.	Verbunk.....	10
2.	Csárdás	11

A magyar tánc kultúra fejlődése:

- a közép-európai tánc kultúrákban kissé lassabban, de folyamatosan végbement az újkori fejlődés,
- a Délkelet- Európa tánc hagyománya az elzártság miatt sok középkori jegyet, tánc formát megőrzött.

A magyar néptáncot a leírt források, a néprajzi anyagok segítségével két nagy csoportra osztható:

I. Régi táncréteg: a 18. század előtt kialakult táncok

- a további fejlődésükben megrekedtek,
- a peremvidékeken szigetszerűen éltek tovább,
- a parasztság hagyományőrzőbb rétegei őrizték meg,
- sokszor a nemzetiségeink és szomszéd népeink tánckincsébe átszűrődve éltek tovább

II. Új stílusú táncok: a 18. század második felétől kialakult, s a 19. században kiérlelődött táncréteg

I. Régi táncréteg táncai:

1. Lánc- és körtáncok,
2. Fegyvertáncok vagy eszközös pásztortáncok,
3. Ugrós – legényes típuscsalád,
4. Régi páros táncok

1. Lánc- és körtáncok:

- egymással összefogódzkodva (kéz-, váll-, derék- vagy övfogás) alkotnak láncot,
- motívumkészletük egyszerű, csekély,
- szerkezetük kötött, vagy félig szabályozott, emiatt a rögtönzés korlátozott,
- a térbeli mozgást, a lépések sorrendjét gyakran a táncvezető irányítja,
- formailag:
  - zárt (kör), vagy nyitott (félkör, sor, kígyó- vagy csigavonal)
  - egynemű vagy vegyes lánc táncok
- elterjedése:
  - Európában nagy múltja és jelentős szerepe van,
  - máshol (kivéve Kis-Ázsia) ritkább
- adatok a létezéséről:
  - bronzkori leletek,
  - antik emlékek,
  - középkori, reneszánsz leírások,
- mai lelőhelyek:
  - Balkánon, Kelet-Európában:
(szerb kolo, román hora, bolgár horo, orosz horovod, szlovák koleso)
  - keleti magyar népcsoportok:
(moldvai és gyimesi csángók)
  - magyar nyelvterületen: leánykarikázók

Leánykarikázók:

- a magyar nyelvterület északi részén, valamint Dél-Dunántúlon és a Duna mentén fordulnak elő,
- más elnevezések: karéjozás, kerekecskésés, lépés, futás, sergés,

- táncpótléknak számít - bójtben is járhatták,
- a lányok serdülő korukba állhattak be a nagyobbakhoz,
- a menyecskék csak alkalmilag – lakodalomban,
- a fiúk csak akkor csatlakoztak egy rövid időre, ha páros táncra szét akarták szakítani,
- legújabban vegyesen is járják,
- a különböző korú, ill. vallású lányok „bandái” a falu különböző pontjain karikáztak, vagy egy közös bálban külön körben (más-más dalt énekelve), ill. szűk helyen koncentrikus körben, közös énekkel (belül voltak a fiatalabbak)
- hangszeres kíséret nélkül, csak énekszóra táncolták,
- a dalolást, ill. a lépésváltást a legjobb énekes – táncos lány irányította,
- a szertartásos, tavaszünnepen betöltött szerepe a 20. századra háttérbe szorult,
- helyet kaptak a táncmulatságoknál: amíg a férfiak foglalták el a táncterületet (kocsmát), addig a lányok a közelben karikáztak, s várták, hogy a legények behúzzák, beintsék őket,
- a táncciklus szüneteiben is megjelent a karikázó,
- társas munkaalkalmakkor (fonó) és lakodalmakban is megjelent, szabályozott szerkezetű tánc: a motívumok sorrendje adott, a mennyisége változhatott,
- mindig kör alakban járták,
- típusai (a tánc neve, szerepe, zenéje és formája szerint):
  - déli karikázó dialektus:
    - (szlavóniai, dél-dunántúli, Duna-menti, Kalocsa vidéki)
    - ✓ régies vonások jellemzőek – balkáni hatás
    - ✓ idényjellegű: tavaszi határjárás, falukerülés, bójti időszak,
    - ✓ valódi karikázó dallamok: lépónóta, futónóta, rezanóta...
    - ✓ a dallamkincs egységes, elsősorban régi stílusú: 6-8 szótagos dudánóták, 11 szótagos nyolcadoló, (Sárköz 5/8, 7/8)
    - ✓ az új stílusú dalanyag zeneileg csak gazdagította a régi dalokat,
    - ✓ formakincse a leggazdagabb: összefogások, körmozgás iránya, lélegző mozgás,
  - északi karikázó dialektus:
    - (Pest környéki, északnyugati, északkeleti)
    - ✓ az újabb stílusréteget képviseli,
    - ✓ tavaszi idényjellege nem kizárólagos,
    - ✓ beépül a táncmulatságba,

- ✓ máskor is énekelt új stílusú, pontozott dallamot alkalmaznak,
  - ✓ formakincse szegényesebb: egyszerű összefogódzások (kézfogás, keresztfogás), csekély motívumkincs,
- erdélyi karikázó dialektus
(Bukovina, Alsó-Fehér m., Szilágyság)
- ✓ nem kötődnek a tavaszi idényhez,
  - ✓ lakodalmakban, táncszünetekben, mulatságokon kívül fordul elő,
  - ✓ az énekek a régies 6/8-os, valamint a pontozott 4/4-es, alkalmazkodó ritmusú dallamok,
  - ✓ összefogódzás egyszerű: kézfogás, keresztfogás,
  - ✓ irányok: aszimmetrikus ingamozgás, ritka a balra, inkább a jobbra haladás a jellemző,
  - ✓ motívumok: egy- és kétlépéses csárdás, Feröer –lépés, forgólépés

2. Fegyvertáncok vagy eszközös pásztortáncok

- csoportos ún. lánckardtáncok:
    - szabályozott szerkezetűek,
    - az eszközöket (kard, bot, abroncs,) összefogódzásra használják pl. erdőbényei bodnártánc,
  - mutatványos fegyvertáncok – hajdútánc
    - jellemző a fegyver virtuóz forgatása,
    - akrobatikus figurákból álló, kötetlen szerkezetű, harcszerű férfítánc,
    - ismeretes fegyver nélküli férfi-, valamint páros táncként, ill. női változata is – ugrós-legényes táncok,
    - 16 - 17. században virágzik,
    - 18. sz.-tól fegyveres jellege megkopik, a pásztortáncokban él tovább,
    - funkcionális és formai sajátosságok alapján:
- **Párbajszerű forma – botoló**
- Közelítés, cselvetés, támadás, védekezés, visszavonulás mozzanatai,
  - lassú lépések, előre - hátra rohanások, ugró, forgó, guggoló, térdelő mozdulatok, hirtelen megtorpanások jellemzik,

- bottal, juhász kampóval, kondásbaltával, fokossal vagy teknővájó fejszével járt változatai az alföldi és felsőtisza-vidéki cigányok és pásztorok körében élnek,
  - a pásztor és cigánybotoló zenekísérete különbözik,
  - **szóló formája:**
    - virtuóz előadás,
    - változatos eszközkezelés:
    - az eszköz többféle forgatása, egyik kézből a másikba átadás, láb alatti átkapkodás, levegőbe dobálás, földre letétel
    - táncszerű motívumok érvényesülése,
  - **páros változat:**
    - párbajszerű és mutatványos elemek keverednek,
    - fegyveres férfi az eszköz nélküli nő előtt mutatja ügyességét, játékosan rátámad, teste körül forgatja a botot,
- **Mutatványos - ügyességi táncok: kanásztánc, seprútánc**
- a fegyverszerű pásztorbotot, baltát felváltó eszközök: vessző, karó, borosüveg, gyertya, söprű, kendő, sapka....
  - rendszerezése az eszköz használata alapján:
    - földre helyezett bot (eszköz) vagy feletti tánc (keresztbe tett eszközök körüli, közötti tánc) – **kanásztánc** az eszköz helye meghatározza a mozgást
egyéb elnevezése: kondástánc, gyertyás tánc, üveges tánc....
    - eszköz láb alatti átdugdosása, földre támasztott eszköz átugrálása - **seprútánc**
    - eszköz lengetése, támaszkodás az eszközre (járulékos elemek)
  - amikor az eszköz a földre kerül, a táncszerű mozgáskincs fejlettebb, a lábmotívumok határozottabbak,

3. Ugrós – legényes

Ugrós táncok

- névváltozatai:
  - Rábaköz – dus, mars,
  - Bakony vidéke – dusolás,
  - Mezőföld – ugrós, bérestánc
  - Tolna-Baranya – verbung, ugrós, háromugrós, cinege, csillagtánc
  - Somogy – Zala: kanásztánc, verbung,
  - Szlavónia – kanásztánc, kétugrós, mulatós
  - Bácska – ugrós, háromugrós, dus, tus
  - Kalocsa vidéke – mars,
  - Solt vidéke – tusoló, tust,
  - Galga vidéke – pajtástánc, druzsbatánc, mars,
  - Tiszántúl – ugrós, oláhos, kondástánc, mars

- előfordulása:
  - táncrendben ritkán,
  - elsősorban lakodalmakban, szertartásos vagy játékos funkcióban, menettáncként

- zenei kíséret:
  - közepes tempójú, esztám kíséretű, régi táncdallamok – főleg Dél – Dunántúlon,
  - újabb indulózenék – Rábaköz, Kalocsa vidéke, Solt vidéke

- motivika:
  - viszonylag egyszerű,
  - 2 - 5 motívumból álló,
  - szabályozatlan szerkezetű.

- formailag:
  - férfi, női, vegyes,

- szóló, páros, csoportos,
- fejlettség szerint:
  - egyszerűbb – Dél - Dunántúl,
  - fejlettebb (legényeshez közelít) – rábaközi dús, alföldi ugrós,
- rokonság:
  - eszközös pásztortáncsal,
  - magyarországi cigánytáncsal,

Erdélyi legényes táncok

- a régi táncstílus legfejlettebb ága,
- az ugrós táncokkal azonos tempójú nyolcados zene kíséri,
- a pásztortáncokkal és az ugrósokkal rokon.
- önálló úton jutott el magas fokra:
  - az erdélyi tánckultúra sajátos belső fejlődése következtében,
  - a sokáig megőrzött középkori és reneszánsz elemek alapján,
- típusai:
  - bukovinai silladri
    - egyszerűbb – az ugrósokhoz hasonló
    - férfi- és nővel járt páros formák is
    - dallamkincse összefügg az énekelt kanászdallamokkal
  - csíki féloláhos
    - keleti székely, ill. gyimesi csángó típus,
    - szabályozatlan szerkezetű,
    - szóló férfítánc, de nők is járják,
    - külön rendelésre a muzsikus előtt járják
    - zenei kísérete kevert: hangszeres kanászdallam, szöveges-énekes változatok is,
  - fejlettebb forma – Közép –Erdélyben
    - leggazdagabb formakincsű, fejlett szerkezetű.

- rögtönzött férfitánc,
- zenei kísérete kifejezetten hangszeres muzsika,
- elnevezései:
  - ✓ Szilágyság – figurás, féloláhos,
  - ✓ Kalotaszeg: legényes, figurás, nyolcas, fiús,
  - ✓ Szamosvölgyi Mezőség: magyar tánc, sűrű magyar, sűrű tempó, sűrű fogásolás, sűrű legényes
  - ✓ Torda-Aranyos m.: verbunk, csúrdöngölő, pontozó, kurázsi,
  - ✓ Maros-Küküllő köze, Kutasföld, Dél-Erdély: pontozó, pontozás, magyaros,
- előadása:
  - ✓ a 20. század elején még a táncciklusok elején, a páros tánc bevezetőjeként járták szólóban, vagy csoportosan,
  - ✓ később táncszünetekben, lakodalmakban hajnalban
- formakészlete:
  - ✓ területenként és egyénenként eltérőek,
  - ✓ 10-70 különböző, egy- vagy kétütemes, gyakran bonyolult ritmusú, fejlett szerkezetű motívum alkotja
- előadásmód:
  - ✓ rögtönzött,
  - ✓ szigorúan alkalmazkodik a kísérődallam tagolódásához,
  - ✓ szerkezeti alapegység a 8 ütemes periódus – ún. pont.
- Az erdélyi legényes külön ága az ún. lassú legényes
  - átvezető láncszemet jelent a régi (szerkezetileg fejlettebb) és új (oldottabb szerkezetű) férfitáncok között,
  - kevésbé egységes,
  - különböző mértékben megjelennek az új verbunkstílus elemei,
  - zenei tempójuk lelassul,
  - a zene és a tánc közötti harmónia változó,
  - változatai:
    - ✓ ritka legényes – Mezőség nyugati felén, Borsa – Kis-Szamos völgyében

- ✓ erdélyi verbunk (más nevei: székely verbunk, csúrdöngölő, huszár verbunk, csángó verbunk, cigány verbunk, marosszéki verbunk, figurás....)
- bukovinai székelyek, gyimesi csángók, székelyek körében,
- ✓ lassú magyar:
  - lassú pontozó (ritka pontozó) – Maros – Küküllő köze
  - lassú magyar (ritka magyar) – Ny – Mezőség

4. Régi páros táncok

- Típusainak meghatározásánál a tempó és zenekíséret a legfontosabb.
- Jellemző még a csalogatás:
  - küzdő karakterű páros
felső-Tisza –vidéki cigányok és pásztorok páros botolói egymással szemben, összefogódzkodás nélkül járják
  - ugrós páros
udvarló-szerelmi tánc,
korlátozott összefogódzás,
  - forgós – forgatós páros
    - Mezőségi lassú vagy cigánytánc:
      - rubato hatású, aszimmetrikus zenéjű lassú tánc,
      - a párkezdő férfi tánc utáni első párostánc,
      - néhol karéjban énekelve kezdték a banda előtt,
      - lassú sántikáló ritmusú sétáló lépésekkel és lassú forgással párban táncolják,
      - egyre ritkábban táncolják.
    - Gyimesi csángók lassú magyarosa:
      - mérsékelt tempójú aszimmetrikus ritmusú tánc,
      - ünnepélyes, sétáló lépésekből, forgásokból, a nők kar alatti kiforgatásából, csapásoló figurákból áll,

- Székelyeknél ismert forgató vagy korcsos tánc,
  - közepes tempójú,
  - a táncrendben középen fordul elő,
  - a nő átvétele (egyik oldalról a másikra), forgatása váltakozik a forgással, párelengedéssel,

- Gyimesi csángók és csíki székelyek kettős tánca – jártatós
  - szinkópás ritmusú lépések, dobogók,
  - a párok kézfogással sorban, oszlopban felsorakozva járják,
  - ezt egy gyorsabb, ún. sirülős követi,

- Gyimesi csángók sebes magyarosa, mezőségek sűrű cigánytánca
  - gyors páros táncok,
  - közelítenek a friss csárdáshoz,
  - gazdag figurázás, a páros forgás mellett sok különtáncolás, kiforgatás, ropogtatás,
  - zenekísérete mérsékeltebb tempójú, mint a friss csárdásé,

II. Új stílusú tánc típus rétegei:

1. Verbunk

- neve: a német eredetű werben (toboroz) igéből:
  - területi változatok: nyíri verbunk, kónyi v., kapuvári v., székely v.,
  - mozgások, formák: csapásolás, sarkantyúzás, karéj...)

- kialakulása: a 18.sz. második felétől a zenés-táncos mulatást használták a katonafogás eszközeként:
  - eleinte a régi férfitáncokat használták, zenéje is régiesebb – hajdútánc-szerű zene
  - később a szabályozott, táncvezető irányította, csoportos forma jellemzi, zenéje új stílusú verbunkos zene
  - majd újra az improvizatív jelleg tér vissza (új zenére)

- helye a táncrendben:

- a táncciklus első helyén,
  - tánckezdő szerepe formálissá vált,
  - később rendelésre,
- formailag:
- szabályozatlan szerkezetű:
    - gazdag motívumkincsű,
    - improvizatív férfitánc,
  - szabályozott szerkezetű: (Kisalföld, ÉK-Magyarország, Közép-Erdély, Székelyföld)
    - szegényesebb motívumkincsű,
    - néha lassú és friss részből álló,
    - csoportosan, körben vagy karéjban előadott,
    - táncvezető által vezetett forma.
- zenei kíséret – új típusú verbunkos zene, népies műzene
- mérsékelt zenei tempó,
  - negyedekes lüktetésű, 4/4-es ütemű,
  - méltóságteljes,
  - alkalmazkodó, pontozott ritmus kiélezése, magyar tánczene

2. Csárdás

- kialakulása:
- nyugat-európai divatok hatottak,
  - az új verbunkos zenék mellett kialakult az új stílusú csárdászene,
  - régi páros táncaink átalakultak,
  - területenként más fejlődési vonal mutatkozik:
    - nyugati dialektus:
      - lenthangsúlyos csárdástípus,
      - lassú és gyors rész élesen elválík,
(lassú rész - kétlépéses csárdás zárt- és kétkézfogással,
friss rész – páros forgás, mártogatós, aprózó – zárt fogással,
a csalogató – pillanatnyi külön táncolás)

- tiszai dialektus:
  - elmosódott a határvonal a lassú és friss között – tempóváltás,
  - sokszor nyílt összefogódzás, ill. különtáncolás, csalogatás,
  - motívumkincse jórészt megegyezik a verbunkéval,
- erdélyi dialektus:
  - oldalt-állásban járt vonulós formák
  - a régi stílusú forgó-forgatós táncok alakultak át,
- formái:
  - általában párban,
  - hármass csárdás – egy férfi két nővel,
  - csoportos forma (körscárdás)
- zenei kíséret:
  - új stílusú zene: főként tempóban és metrum tekintetében (negyedes lüktetés) különbözik a régi stílusú zenétől,
  - országosan egységes, néhány jelentéktelen tempóingadozástól, (Mezőségen leglassúbbak, Dunántúlon leggyorsabbak a tempók)
  - dallamkincse is feltűnően egyöntetű,
  - szórványosan feltűnik a hármass tagozódás: a lassú két részre oszlik: csendes, csárdás, ill. az „ugrós” (gyors)

Ismétlő kérdések:

1. Hány stílusréteget különböztetünk meg?
Sorold fel azokat:
2. Melyik stílusrétegbe tartoznak az ugrós-legényes táncok?
3. Hol találhatóak karikázók a magyar nyelvterületen?
4. Milyen fogásmódok jellemzőek a körtáncokra?

5. Hány fajtáját különböztetjük meg a fegyvertáncoknak (eszközös pásztortáncoknak)?

6. Sorold fel az új stílusú táncokat!

7. Mikor alakultak ki az új stílusú táncok?

8. Honnan kapták az új stílusú táncok a nevüket: